

به نام خالق قلم

مطالعه و بررسی علل فرار یا مهاجرت نخبگان و تکنسین ها به خارج از کشور

پیشگفتار

ایران زمین، سرزمینی پهناور است با پیشینه ای تاریخی در علوم و هنرهای مختلف به وسعت مرزهایش؛ اما آنچه در امروز در اوضاع و امور کشور مشاهده میشود با پیشینه و تاریخ غنی همخوانی ندارد از جمله این موارد سیل عظیم مهاجرت نخبگان مجزبان و امثالهم است چنان که به نقل از روزنامه دنیای اقتصاد آخرین آمار مهاجران ایرانی که ثبت شده، ۶۵ هزار نفر در سال است که رکورد تازه ای برای ایران است و پیش بینی میشود که این آمار ظرف سال آینده و با ثبت خروجیهای تازه افزایش خواهد یافت. این مهاجرت‌های پی در پی خروج های پی در پی پول و ارز (به مبلغ تقریبی ۱۲۰ هزار دلار به ازای هر نفر)، توام با مهارت و پتانسیل را در بر دارد.

به راستی امروزه انگیزه و عوامل جهت مهاجرت بسیاراند؛ لکن در این مقاله که از مقاله بررسی عوامل اجتماعی - اقتصادی موثر بر میزان گرایش نخبگان به مهاجرت خارج از کشور" نوشته سعیده بزرگ شهلا کاظمی پور و رضا علی محسنی بسیار وام گرفته است، سعی داریم تا تنها عوامل اقتصادی موثر بر این واقعه را بررسی و تحلیل کرده و سپس نظر خود را با شما در میان گذاریم. همچنین نمودارهایی قابل تامل در بخش پیوست درج شده اند.

چکیده

در ابتدا مقدمه ای از بحث مهاجرت و نیز فرار نخبگان و کارآموختگان به عمل می آید.

سپس مروری به چند مطالعه و تحقیق داخلی و خارجی پیشین خواهیم داشت. پس از آن مبانی نظری پژوهش و چارچوب آن تبیین می گردد.

در ادامه آن تنها فرضیه پژوهش معرفی گشته و سپس به روش شناسی و تعریف متغیرهای مورد نیاز پژوهش خواهیم پرداخت.

سپس دو نوع یافته نتیجه شده از پژوهش را مورد تحلیل و بررسی قرار داده و نتیجه آزمون فرضیات پژوهش را مورد بحث قرار می دهیم.

در انتها نیز یک نتیجه گیری تامل برانگیز به بحث گذاشته خواهد شد.

مقدمه

یکی از مباحث اساسی در زمینه توسعه بهره گیری درست و منطقی از تواناییها و استعدادهای نیروی انسانی بخصوص نیروهای انسانی متخصص و تحصیل کرده در جامعه است. به عبارت دیگر، میزان بهره گیری منابع انسانی از فرصت های مناسب، توسعه همواره به عنوان یکی از شاخصهای اساسی توسعه انسانی مطرح بوده و هست. بسیاری از جوامع بشری متوجه شده اند که رشد و پیشرفت افراد نخبه و سرآمد می تواند یکی از جنبه های اساسی توسعه و تحول در هر کشوری باشد. نخبه فردی باهوش، مستعد خلاق کارآفرین و با نبوغ فکری میباشد که با فعالیت ذهنی خود و ایجاد نوآوری به رشد و توسعه کشور سرعت میبخشد نخبگان میتوانند امور را بهتر انجام دهند و قدم های مؤثری در رفع مشکلات محیط جامعه و کشور بردارند (اساسنامه بنیاد ملی نخبگان)

دانش آموختگان و نخبگان دارای ظرفیتهای بالقوه ای هستند که در صورت وجود فضاهای مناسب، قادرند توانمندی های خود را بروز دهند و به سرمایه های انسانی تبدیل نمایند. بی تردید، بهره گیری از ظرفیتهای نخبگان و دانش آموختگان سهم منابع انسانی را در تولید علم افزایش میدهد و توسعه مبتنی بر دانایی را با محوریت رشد انسان آگاه خلاق و آزاد محقق خواهد کرد.

نیروی انسانی متخصص و با انگیزه، مهمترین سرمایه بشریت در حفظ و توسعه حیات است و پیشرفت و ترقی کشورها در گرو جذب پرورش نگهداری و بهره برداری صحیح از نخبگان و منابع انسانی فرهیخته می باشند. این نوع سرمایه گذاریها که طی سال ها و با صرف منابع مادی و معنوی نامحدود میسر می شود، متخصصان را به سرمایه ملی مبدل میکند.

علیرغم تحمل هزینه و سرمایه گذاری زیاد کشورهای در حال توسعه برای تربیت این منابع این کشورها با پدیده ای به نام «مهاجرت نخبگان» یا «فرار مغزها روبه رو هستند. این امر لطامات جبران ناپذیری را از لحاظ اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی به این کشورها وارد میسازد و عملاً فرصت بهره برداری از این سرمایه گذاری را از آنها سلب مینماید (کاظمی پور، ۱۳۸۳: ۲)

اصطلاح «فرار مغزها که معادلی برای مهاجرت نخبگان میباشد به نوعی اجبار در مهاجرت نیروی کار، متخصص و ماهر از سرزمین مبدأ اشاره دارد. این مفهوم عملاً ناظر به وضعیتی است که در آن نیروهای از کشور مهاجرت می کنند که اولاً کشور مبدأ به آنان نیاز دارد، ثانیاً کشور توان حفظ و نگهداری آنان را در مرزهای خود ندارد.

مسئله مهاجرت نخبگان یک مسئله چند بعدی است که از ابعاد، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و در نهایت جمعیتی میتوان به آن توجه کرد. پدیده مهاجرت نخبگان از حادثترین مسائل و مشکلات کشورهای در حال توسعه به ویژه ایران میباشد. طبق آخرین آمار رسمی ارائه شده از سوی سازمان ملل متحد کشور ایران در بین ۷۲ کشور در حال توسعه جهان رتبه سوم قرار مغزها را با توجه به جمعیت خود دار است و همچنین مقصد بیش از نیمی از این نیروهای متخصص کشور آمریکا می باشد دفتر جمعیت سازمان ملل ۲۰۱۳)

بنا بر گزارش موسسه آموزش بین المللی (یونسکو) تخمین زده میشود دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۵ بیش از ۳۲۰ میلیون دلار وارد چرخه اقتصاد آمریکا کرده باشند. این میزان سرمایه ای که از کشور خارج شده تقریباً نزدیک به ۵ هزار میلیارد تومان است و در رده بندی ایران از بین ۱۵ کشور اول دنیا از نظر تعداد دانشجو در آمریکا طی سالهای ۱۵-۲۰۱۴، با تعداد ۱۰ هزار و ۱۹۲ دانشجو بعد از مکزیک رتبه یازدهم را به خود اختصاص داده است. بر اساس گزارش بنیاد ملی نخبگان، طی ۱۸ سال (۱۳۷۸-۱۳۹۶) (۲ درصد از کل دانشجویان ایرانی از کشور خارج و تا سال ۲۰۱۶ بیش از ۵ هزار دانشجوی ایرانی در خارج از کشور مشغول تحصیل و کار بوده اند. مطالعات این بنیاد حاکی از آن است که به طور متوسط ۱۵ درصد از رتبه های برتر آزمونهای سراسری بین سالهای ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۴ به خارج مهاجرت کرده اند.

شاخص جریان بالقوه مهاجرت و جذب استعدادها نخبگانی که تمایل به ورود به کشور دارند، منهای نخبگانی که میل به خروج از کشور دارند نسبت به کل جمعیت برابر ۲۷/۰ - درصد است؛ یعنی اگر محدودیت ها حذف شود تعداد افراد با استعداد و نخبه ای که از کشور خارج می شوند، بیش از آنهایی است که وارد کشور میشوند پرونده مهاجرت ایران گیت ۱۳۹۸ بر اساس گزارش موسسه اروپایی مدیریت کسب و کار در سال ۲۰۱۹، ایران از نظر شاخص جهانی رقابت پذیری استعدادها شاخصی برای اندازه گیری توان کشورها در رقابت بر سر استعدادها رتبه ۹۷ را در بین ۱۲۵ کشور جهان کسب کرده است (پرونده مهاجرت ایران گیت ۱۳۹۸ با توجه به ارقام فوق می توان گفت که مهاجرت نخبگان در ایران به عنوان یکی از مهمترین مسائل عمده کشور است و اگر سیاستگذاری و برنامه ریزی در این زمینه انجام نشود شاهد افزایش روز افزون این نوع مهاجرت ها خواهیم بود همان طور که گفته شد مهمترین رسالت بنیاد امور نخبگان، شناسایی هدایت حمایت مادی و معنوی نخبگان جذب حفظ و به کارگیری و پشتیبانی از آنان است. برای پاسخگویی به این اهداف باید تحقیقاتی در مورد میزان تمایل نخبگان تحت پوشش این بنیاد به مهاجرت خارج از کشور و عوامل، اجتماعی، اقتصادی، علمی و پژوهشی موثر بر آن صورت گیرد تا این بنیاد بتواند در جذب و نگهداشت آنها موثرتر عمل نماید. این تحقیق با هدف پاسخگویی به همین سوالات اجرا شده است. در این مطالعه ابتدا با استفاده از روش کیفی و انجام مصاحبه های عمیق با ۲۲ نفر از افراد نخبه تحت پوشش بنیاد ملی نخبگان عوامل عمده اجتماعی اقتصادی جاذبه و دافعه مبداء و مقصد مهاجرت نخبگان از طریق مصاحبه های عمیق مورد نظر سنجی قرار گرفت و بر اساس جمع بندی یافته های به دست آمده از این مرحله، پرسشنامه بخش کمی تنظیم گردید. در مرحله دوم با استفاده از روش پیمایش میزان گرایش نخبگان تحت پوشش بنیاد نخبگان به مهاجرت خارج کشور مورد سنجش قرار گرفت و عوامل جاذبه و دافعه اجتماعی اقتصادی موثر بر آن شناسایی و با آزمون های آماری سنجیده شدند.

مروری بر تحقیقات پیشین

مطالعات بسیاری در ایران و جهان پیرامون عوامل موثر بر مهاجرت نخبگان انجام شده است و هر کدام از زاویه ای خاص به موضوع نگریسته اند از میان آنها نمونه های زیر قرابت بیشتری با موضوع این مطالعه دارند:

مطالعات داخلی

جواهری و سراج زاده (۱۳۸۴) در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش دانشجویان به مهاجرت به خارج از کشور» از روش تحلیل ثانویه استفاده کردند. نتایج نشان داد که ۵۹ درصد از دانشجویان در حد متوسط و ۱۷ درصد در حد زیاد گرایش به مهاجرت به خارج از کشور دارند و فقط ۲۳ درصد در اندیشه مهاجرت نیستند. نقش دو متغیر پایداری به جامعه ملی و دینداری به عنوان عوامل بازدارنده و نگرش انتقادی نسبت به شرایط کنونی و آنی جامعه به عنوان عوامل ترغیب کننده گرایش به مهاجرت از نظر آماری مورد تایید قرار گرفت.

صالحی عمران (۱۳۸۵) در تحقیقی به «بررسی نگرش اعضای هیئت علمی دانشگاه مازندران نسبت به علل مهاجرت نخبگان به خارج از کشور» پرداخت و به دو دسته از عوامل رانشی دافعه های داخلی و عوامل کششی (جاذبه های خارجی) توجه کرد. این تحقیق از نوع توصیفی بود. نتایج حاصل از این نظر سنجی نشان داد که عواملی نظیر عدم توجه اجتماعی به ارزش فعالیت های علمی نبود تسهیلات لازم برای پژوهش پایین بودن حقوق و دستمزد و احساس وجود تبعیض و نابرابری به طور «زیاد» و «خیلی زیاد» به عنوان عوامل رانشی در مهاجرت نخبگان علمی به خارج از کشور مؤثر هستند. همچنین امکانات مادی و رفاهی بهتر برای زندگی ارتقا و رشد علمی و حرفه ای وجود فرصت های شغلی بهتر، دسترسی به دستمزد بیشتر، آسایش روانی و اجتماعی بهتر برای خود و خانواده علاقه به زندگی در یک جامعه بدون احساس تبعیض و نهایتاً ارتباط بهتر تخصص با نیازهای جامعه خارجی به ترتیب در دیدگاه اعضای هیئت علمی به عنوان عوامل کششی قلمداد شدند.

ارشاد و حمایت خواه جهرمی (۱۳۸۶) در مقاله ای با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر تمایل به برون کوچی نخبگان علمی ایران به این نتیجه رسیدند که حدود ۵/۹۲ درصد از نخبگان علمی تمایل به برون کوچی از کشور دارند و مهم ترین عوامل تاثیرگذار بر تمایل آنها به مهاجرت شرایط داخلی حاکم بر جامعه ایران (دافعه) و نقطه مقابل آن تصور اجتماعی مطلوب از شرایط حاکم در کشور های پیشرفته (جاذبه) است.

فلاحی (۱۳۹۲) پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل مهاجرت نخبگان (سرمایه های انسانی) و ارائه راهبردهای مناسب برای پیشگیری از این پدیده انجام داد. در این پژوهش به منظور یافتن راهبردهای مناسب برای کاهش و پیشگیری از پدیده مهاجرت نخبگان نیروی انسانی نظرات مهاجران بالفعل و مهاجران بالقوه در مورد عوامل کششی و رانشی مقصد و میدا مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. داده های به دست آمده از هر دو گروه طبقه بندی و با یکدیگر مقایسه شد. نتایج نشان داد عوامل ۱ علمی آموزشی و پژوهشی، ۲- اقتصادی، ۳- فرهنگی، اجتماعی ۴- سیاسی- مدیریتی در مهاجرت نخبگان هر دو جامعه مورد مطالعه، دخیل بوده اند. با توجه به یافته های این بررسی و زیر مجموعه های چهار عامل یاد شده نقاط قوت و ضعف محیط مبدا و فرصتها و تهدیدهای محیط مقصد مشخص و مورد کنکاش قرار گرفت و در نهایت هفت راهبرد ارائه گردید.

نتیجه پژوهش نشان میدهد عوامل سیاسی مدیریتی بیش از عوامل دیگر در گریز نخبگان در جامعه مورد بررسی نقش داشته اند. از نوآوری های این تحقیق بررسی دیدگاه های مهاجران بالقوه و مقایسه این دیدگاه ها با نظر مهاجران بالفعل در مورد عوامل مهاجرت نخبگان و استفاده از ماتریس SWOT برای تعیین راهکارهای مناسب است. رقیه پناهی (۲۰۱۲) در مقاله ای با عنوان «عوامل مؤثر بر مهاجرت نخبگان از ایران»، به بررسی موضوع از منظر اعضای هیئت علمی دانشگاه تبریز پرداخته است از تحلیل یافته های به دست آمده از ۸۰ نفر از پاسخ دهندگان به پرسش این محقق عوامل مؤثر بر مهاجرت مغزها در دو دسته عوامل دافعه و جاذبه طبقه بندی شد. مهمترین عوامل دافعه عبارت بودند از فقدان آزادی های مدنی نارضایتی از وضعیت موجود، نادیده گرفتن یا کم توجهی به متخصصان فقدان تسهیلات پژوهشی محیط، سیاسی ارزش قائل نشدن برای دانش بیکاری فقدان امنیت شغلی و امیدهای پایین به آینده همچنین مهمترین عوامل جاذبه عبارت بودند از حقوق بالاتر، احساس آزادی بیشتر محترم شمردن علم و دانش توسط حاکمان و مسئولان، داشتن زندگی ذهنی و روحی توأم با صلح و آرامش، امیدواری بیشتر به آینده اهمیت قائل شدن برای نخبگان در کشور های توسعه یافته، امنیت

شغلی آزادی اجتماعی و فرهنگی و منزلت اجتماعی بالاتر پدram جواد زاده (۱۳۹۴) در تحقیق خود با عنوان «علل اجتماعی مهاجرت نخبگان ایرانی به دانشگاه های آمریکا»، با استفاده از روش پیمایش در میان دو جامعه آماری (یکی ۱۰۰ نفر از دانشجویان فوق لیسانس و دکترای رشته های فنی که برای ادامه تحصیل و کار به کشور آمریکا مهاجرت نموده بودند و دومی، ۱۵۰ نفر از دانشجویان دانشگاه های تهران امیرکبیر و صنعتی شریف به این نتیجه رسید که متغیرهای سبک زندگی حاکم بر جامعه ایران ساختار روابط اداری مراکز علمی و اجرایی کشور و قوانین اجرایی کشور به عنوان عوامل دافعه در مبدا و دستیابی به امکانات رفاهی و خدمات شهروندی عرضه شده در خارج و شغل مناسب به عنوان عوامل جاذبه در مقصد بر مهاجرت نخبگان اثر داشته است.

کیانی و همکاران (۱۳۹۷) با هدف ارائه مدل ساختاری از عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت دانشجویان نخبه در دانشگاه سمنان «تلاش داشته اند تا با استفاده از روش پژوهش توصیفی- همبستگی و مبتنی بر معادلات ساختاری و در جامعه و نمونه آماری شامل دانشجویان دختر و پسر) استعداد درخشان دانشگاه سمنان (۱۱۴) نظر) در نیمسال دوم تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ این موضوع را مورد واکاوی قرار دهند. ابزارهای اندازه گیری شامل پرسشنامه محقق ساخته و پرسشنامه گرایش به مهاجرت بوده است. یافته های پژوهش، ۷ عامل اصلی را به عنوان عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت دانشجویان نخبه از دانشگاه سمنان نشان داده اند که عوامل علمی- آموزشی و روان شناختی به ترتیب بالاترین میانگین را به خود اختصاص داده اند.

سید خلیل حسینی (۱۳۹۸)، در تحقیق خود با عنوان «عوامل موثر بر گرایش نخبگان فرهنگی به مهاجرت به کشورهای توسعه یافته با استفاده از روش ترکیبی کمی و کیفی با محوریت روش کمی و انتخاب ۴۰۵ نفر از دانشجویان نخبه دانشگاه‌های دولتی و آزاد در شهر تهران و در روش کیفی انجام مصاحبه های عمیق با ۳۰ نفر از نخبگان مهاجر مساکن آمریکا و تأکید بر نظریه های جاذبه و دافعه جهانی شدن، چرخش مغزها و مهاجرت بین المللی نیروی انسانی و نهایتاً چارچوب نظری پارسونز در چهار بعد نظام اجتماعی (ابعاد اقتصادی، سیاسی اجتماعی و فرهنگی) به نتایج زیر دست یافت. نتایج به دست آمده از مصاحبه های عمیق در بخش کیفی عدم امنیت شغلی ناکامی، عدم رفاه اجتماعی بی توجهی به استعداد نخبگان عدم برخورداری از حقوق شهروندی، عدم امنیت اقتصادی و عدم انگیزه تحصیلی به عنوان عوامل دافعه میداده و سبک زندگی مدرن امکان پیشرفت تحصیلی فضای جذب نخبگان و فضای درون خانواده به عنوان عوامل جاذبه مقصد. نتایج بخش کمی گرایش نخبگان فرهنگی به مهاجرت به کشورهای توسعه یافته ۵۶ درصد زیاد ۲۹ درصد متوسط و ۱۵ درصد کم بوده است. در ضمن گرایش نخبگان به مهاجرت با ابعاد چهارگانه (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی) جوامع مبداء و مقصد همبستگی دارد و در آزمون رگرسیون این متغیر ها ۲۳ درصد از تغییرات متغیر تابع را تبیین می کنند.

مطالعات خارجی

موراکی (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان «فرار مغزها در ژاپن» تحلیلی از محققان ژاپنی ساکن در آمریکا در مورد انگیزه های مهاجرت با استفاده از نتایج به دست آمده از یک نظر سنجی در بین محققان علمی در شانزده دانشگاه و هفت موسسه تحقیقاتی وابسته به موسسات برجسته تحقیقاتی ایالات متحده بررسی کرد. نمونه تحقیق وی شامل افرادی بود که برای انجام دادن تحقیقات در دوره دکتری به آمریکا رفته بودند. نتایج پژوهش نشان داد که مهمترین عامل ایجاد انگیزه در مهاجرت در میان محققان ژاپنی در دسترس بودن محیط تحقیقاتی عالی است که به وسیله سطح پیشرفته توسعه علم و فناوری بودجه فراوان کیفیت بالای امکانات و کارکنان تنوع منابع انسانی وجود داشتن فرصت بحث آزاد و کاهش مسئولیت برای انجام دادن کارهای گوناگون اندازه گیری شد. همچنین محیط تحقیقاتی در تصمیم گیری به بازگشت به وطن مؤثر بوده است و محققانی که از محیط پژوهش مطلوب لذت برده اند و سطح رضایت بالایی دارند، به احتمال زیاد به میهن خود بر نمی گردند.

بنگ و میترا (۲۰۱۱)، تحقیقی را با عنوان فرار مغزها و نهادهای حکمرانی» انجام دادند و به بررسی اثر نهادهای کشور مبدا بر سطح مهار مهاجران در آمریکا طی دوره زمانی ۱۹۸۸-۱۹۹۸ پرداختند. در این مطالعه از ۱۵ متغیر نهادی (شامل ثبات سیاسی دولت شورشیهای داخلی و خارجی کشمکش های نژادی، شاخص حمایت از حقوق مالکیت شاخص عدم فساد کیفیت بوروکراسی شکل سرمایه گذاری دموکراسی، شاخص سیاست و...) برای بررسی اثر کیفیت و ثبات نهادها بر سطح مهارت مهاجران و همچنین تعداد مهاجران در آمریکا استفاده شد. نتایج این مطالعه نشان داد که متغیرهای ثبات سیاسی دولت شکل سرمایه گذاری و کیفیت بوروکراسی در کشورهای مبدا به طور قابل توجهی بر جریان مهاجرت به آمریکا تأثیر دارد و موجب کاهش این جریان در طول دوره مورد مطالعه شده است. علاوه بر این، تأثیر متغیرهایی نظیر حمایت از حقوق مالکیت و شفافیت به طور معناداری موجب کاهش تعداد کل مهاجران و مهاجران دارای مهارت بالا به آمریکا شده است لذا عدم حمایت از حقوق مالکیت یکی از عوامل اصلی مهاجرت نیروی کار ماهر به ایالات متحده محسوب میشود اکمن (۲۰۱۱) در مقاله ای با عنوان عوامل مؤثر بر مهاجرت بین المللی دانشجویان بررسی و ارزیابی موردی ترکیه نشان داد که عوامل جاذبه در قصد دانشجویان دانشگاه به مهاجرت در جنسیت متفاوت و تعداد عوامل جاذبه در دانشجویان مرد از نظر آماری بالاتر از تعداد عوامل جاذبه در زنان دانشجوی بوده است. تعداد عوامل جاذبه در قصد دانشجویان برای مهاجرت به طور معناداری با تصمیم به کار کردن در خارج تصمیم به زندگی در خارج و تصمیم به اقامت در خارج رابطه داشت اما بین عوامل جاذبه در قصد دانشجویان برای مهاجرت با قصد بازگشت به ترکیه حمایت خانواده سطح تحصیلات والدین و عملکرد موسسات مطالعاتی تحقیق و توسعه در خارج ارتباطی وجود نداشت.

ریبیارو و همکاران (۲۰۱۳) وضعیت مهاجرت متخصصان حوزه بهداشت و پزشکی را در کشور پرتغال مورد بررسی قرار دادند آنها اشاره نمودند که از اوایل دهه ۱۹۹۰ کشور پرتغال مقصد مهاجرت متخصصان حوزه مراقبتهای بهداشتی از دیگر نقاط جهان شده بود اما این وضعیت در حال حاضر تغییر کرده و به جای اینکه این متخصصان به کشور پرتغال عزیمت کنند متخصصان پرتغالی از این کشور مهاجرت می نمایند. آنها علت این امر را عمدتاً به عواملی چون جستجو برای فرصتهای اشتغال بهتر و کسب فرصت های توسعه حرفه ای نسبت میدهند آنها اضافه میکنند که برخی از مهاجرت های حوزه پزشکی کشور پرتغال مثل دانش آموختگان رشته پرستاری و دندانپزشکان به دلیل یافتن شغل دستمزدهای پایین در حوزه های دولتی و خصوصی سنگینی حجم کار پاداش غیر متناسب با عملکرد و دورنمای شغلی ضعیف صورت می گیرد لی و مون (۲۰۱۳)، تمایل دلایل و ترجیحات ۷۱۷ دانشجوی رشته پرستاری را در کشور کره برای مهاجرت به خارج از کشور مورد مطالعه قرار دادند. یافتههای تحقیقاتی آنها نشان میدهد که حدود ۷۰ درصد پاسخ دهندگان، احتمالاً یا قطعاً به خارج از کشور مهاجرت میکنند تعداد خانمها در مقایسه با آقایان، به طور معناداری بیشتر بود. ۶۴ درصد پاسخ دهندگان ابراز کردند که احتمالاً به کره بر می گردند. دو دلیل عمده مهاجرت این مشارکت کنندگان عبارت بود از دلیل اقتصادی حقوق با ۷/۲۹ درصد و توسعه حرفه ای

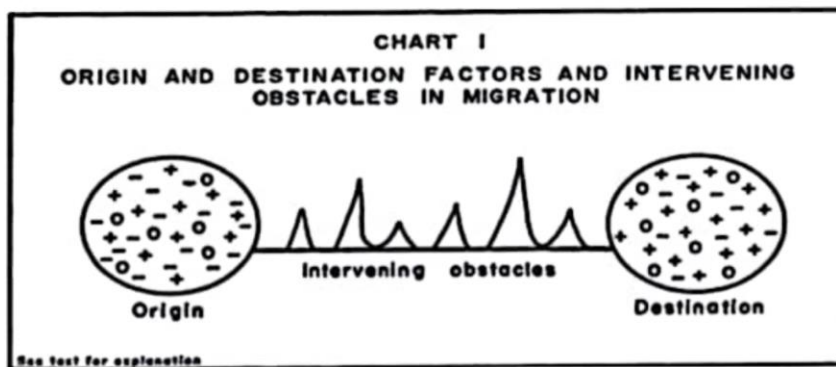
(۲/۲۸ درصد). بیش از نیمی از این پاسخ دهندگان ترجیح دادند که به ایالات متحده مهاجرت نمایند. هر کوگ و ون دو لاره (۲۰۱۷) در مطالعاتی با عنوان «انگیزه‌ها و محدودیت‌های رفتن به خارج از کشور برای دانشجویان هندی با ترکیب داده‌های پرسش‌نامه ای روش کمی و مصاحبه عمیق روش کیفی در پنج دانشگاه هند به بررسی نقش سوابق و پیشینه‌های خانوادگی و فردی دانشجویان عوامل آکادمیک از نظر علمی و پژوهشی شبکه اجتماعی حضور دانشجویان در فضای آکادمی و اولویت و انگیزه‌های آنان در انتخاب مکان زندگی در خارج از کشور پرداخته اند نوع دانشگاه و رشته تحصیلی یکی از عوامل قوی پیش بینی کننده علت رفتن دانشجویان به خارج از کشور بوده است. افرادی که اهمیت زیادی به عوامل شغلی و کار می دهند، فعال تر می باشند. از سوی دیگر افرادی که تمرکز زیادی بر روی خانواده و روابط دوستی و نیز بر روی امنیت اجتماعی دارند، ترجیح می دهند در هند بمانند. با توجه به پیشینه تحقیق به نظر می‌رسد از مهمترین نقاط قوت تحقیقات انجام شده، تحلیل و کنکاش در تبیین عوامل تأثیرگذار رانشی و کششی بر مهاجرت نخبگان بوده است؛ به طوری که طیف وسیعی از عوامل مؤثر بر پدیده مهاجرت نخبگان از عوامل اقتصادی، اجتماعی فرهنگی و سیاسی و آموزشی و علمی را شامل می شود.

مبانی نظری پژوهش

در زمینه تبیین عوامل مؤثر بر مهاجرت نخبگان، نظریه های متفاوتی ارائه شده که هر یک از آنها به جنبه خاصی از آن پرداخته اند. در این بخش مهمترین نظریه های مرتبط با مهاجرت نخبگان ارائه می گردد: نظریه اورت اس لی اورت اس لی اقتصادی است که در سال ۱۹۶۶ نظریه کلاسیک «جاذبه دافعه» را مطرح نموده است. وی عوامل مهم و مؤثر در تصمیم گیری برای مهاجرت بین المللی را بدین شرح طبقه بندی کرده است:

- عوامل مرتبط با حوزه می‌د مهاجرت برانگیزنده و بازدارنده
- عوامل مرتبط با حوزه مقصد مهاجرت برانگیزنده و بازدارنده
- موانع موجود در جریان مهاجرت از می‌د به مقصد
- عوامل شخصی

سه مورد اول به صورت شماتیک در نمودار پایین مشخص شده است:

شکل ۱: عوامل موجود در محل اولیه و مقصد و موانع مهاجرت از نظر لی (ماخذ: لی، ۱۹۹۶: ۵۰)

نظریه لی به تئوری دافعه و جاذبه معروف است و بر این اساس، در صورت مثبت بودن برآیند عوامل برانگیزنده و بازدارنده، تمایل به مهاجرت در فرد ایجاد می شود و اگر شخص نتواند این تمایل را از بین ببرد و موانع موجود در جریان مهاجرت نیز تأثیر بازدارنده اعمال نکنند مهاجرت عینیت مییابد و فرد حرکت خود را از مبدأ به مقصد آغاز می کند. صادقی نژاد و مظلوم خراسانی، ۱۳۹۷ (۱۱) نظریه پرداز دیگری به نام "پرتز سه عامل تعیین کننده فرار مغزها را از هم متمایز کرده است. این عوامل عبارت اند از: عوامل جذب کشور پذیرنده عوامل دفع کشور مبدأ و عوامل فردی که دو عامل اول در سطح کلان و عامل سوم در سطح خرد می باشد (بندیکت و اکبیر"، ۲۰۱۲: ۲۴۲۵)

الگوی جهان گرا یا بین المللی در برابر الگوی ملی گر

این الگو توسط جانسون مطرح شد و از دیگر طرفداران آن میتوان به گرویل و اسکات اشاره کرد. در این الگو سرمایه انسانی همانند سرمایه فیزیکی از مناطق یا مشاغل که دارای بازده پایین تری است خارج می شود و به سمت مناطق با مشاغل دارای بازده بیش تر جریان می یابد

در الگوی جهان گرا، پدیده فرار مغزها، نتیجه تأثیر و عمل بازار جهانی روی سرمایه انسانی و نیروی فکری است. بر این اساس، «سرمایه انسانی از موقعیت تحصیلی و شغلی ضعیف یا از مناطق جغرافیایی دارای توانمندی پایین به سمت نه ت نقطه مقابل آن یعنی امکانات تحصیلی بالا و مشاغل پر درآمد در مناطق جغرافیایی مناسب تر انتقال می یابد چنین جریانی دارای سود دو جانبه برای کشور فرستنده و گیرنده است و بدین ترتیب در افزایش منابع جهانی تأثیر مثبت میگذارد (سید میرزایی، ۱۳۸۳: ۸۴-۸۵)

نظریه دوگانگی ساختار

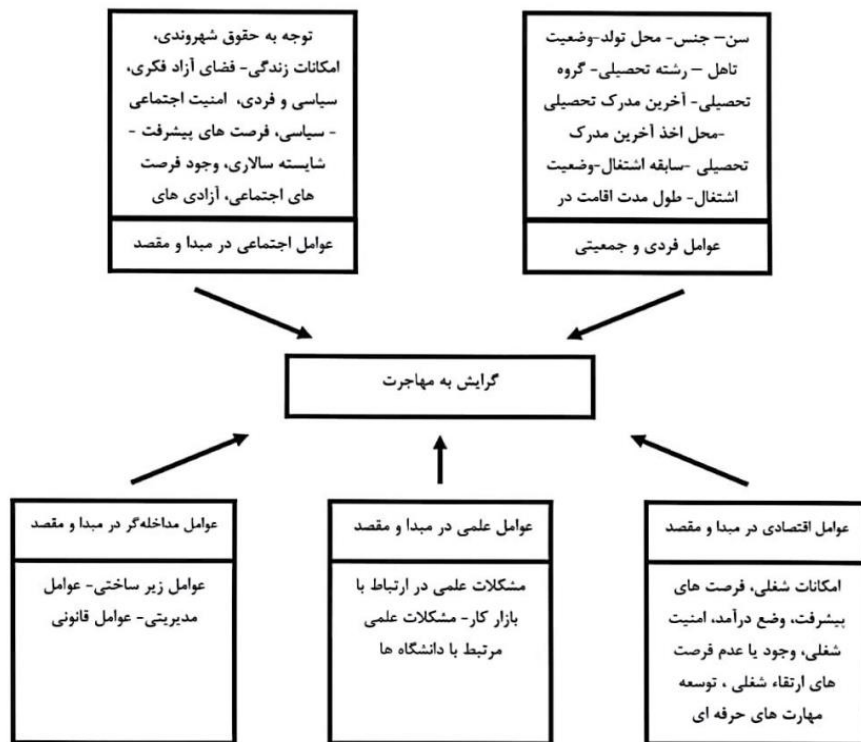
استفاده از نظریه دوگانگی ساختار جهت بررسی مهاجرت نخبگان تبیین تازه ای است که گروهی از صاحب نظران به پیروی از نظریه دوگانگی ساختار آنتونی گیدنز و استفاده از آن در تبیین مهاجرت بین المللی و قرار مغزها ارائه داده اند گیدنز ۱۳۷۱، به نقل از ارشاد، ۱۳۸۰: ۳۸۶) با استنتاج از تبیین گیدنز، کارگزاری انسانی مجموعه ای از شبکه پیچیده ای است که عملی به نام مهاجرت با به طور کلی فرار مغزها را به وجود می آورد و کارگزاران انسانی کنشگرانی هستند که در اثر شرایط تاریخی اجتماعی موجود کشور و با گزینش خود عامل اصلی موضوعی به نام فرار مغزها میشوند وی چنین میانیدشد که ساختارهای کلان اجتماعی در شکل دادن عمل کارگزاری انسانی تأثیر دارد و کارگزار انسانی در ساختن جامعه به عنوان گسترده ترین ساختار اجتماعی مؤثر است (ارشاد، ۱۳۸۰: ۳۶۸)

نظریه سرمایه انسانی

این نگرش با تلقی مهارت و تخصص انسان به عنوان کالایی در بازار عرضه و تقاضای کار به تحلیل مهاجرت می پردازد منظور آن است که نیروی انسانی متخصص برای دستاوردهای، بهتر از جایی به جای دیگر می رود تا بیشترین بازدهی را داشته باشد بنابراین تصمیم گیری افراد متخصص به کوچ به مثابه نوعی تصمیم گیری برای سرمایه گذاری و بهره برداری از آن تلقی میشود این نگرش چون مهارت انسانی را صرفاً به عنوان کالایی اقتصادی می انگارد در تبیین جنبه های سیاسی اجتماعی و فرهنگی جذب و به کارگیری نخبگان و جابجایی نیروی انسانی نخبه باز میماند بویژه اینکه مهاجرت را تنها در سطح جامعه شناسی خرد می نگرد و جنبه های کلان جامعه شناختی را مورد توجه قرار نمیدهد ارشاد، ۱۳۸۰: ۳۷۲)

چارچوب نظری پژوهش

تقریباً تمام نظریه پردازان، عوامل مؤثر بر مهاجرت سرمایه انسانی را به دو بخش تقسیم می کنند عوامل رانش در مبدا و عوامل مؤثر کشش در مقصد کسانی که به این عوامل توجه میکنند، لزوماً در چارچوب نظریه جذب و دفع که اولین بار «لی» آن را ارائه داد قرار نمی گیرند برخی از نظریات علل مهاجرت را عوامل اقتصادی مانند پایین بودن درآمد میدانند و برخی دیگر علت این امر را در قوی بودن کشش و جذب در کشور مقصد و دافعه در کشور مبدأ در نظر میگیرند برخی دیگر از نظریات بر عوامل خارجی تأکید بیشتری دارند. این دسته از نظریه پردازان بیشتر بر عوامل کششی در کشورهای مهاجر پذیر تأکید دارند در این تحقیق برای تنظیم چارچوب نظری و فرضیات تحقیق از نظریات جاذبه دافعه اورت لی و پرتز الگوی جهان گرای جانسون مبنی بر مهاجرت سرمایه انسانی و نیروهای فکری از مناطق جغرافیایی دارای توانمندی پایین به سمت مناطق با امکانات تحصیلی و شغلی بالاتر نظریه دوگانگی ساختاری آنتونی گیدنز در مورد عملکرد ساختارهای کلان اجتماعی در شکل دادن به عمل کارگزار انسانی در تصمیم گیری برای مهاجرت، نظریه «بحران منزلتی گلد اسمیت و تأکید او بر نوع نگاه نخبگان به شان و منزلت عینی و ذهنی اجتماعی خود در جامعه به این معنا که چنانچه از نظر شاخصهای عینی این گروه واقعا در رفاه نباشند و منزلت و جایگاه در خور شان نداشته باشند و نگرش و برداشت عمومی نیز اینچنین باشد فرد نخبه ممکن است تصمیم به مهاجرت به مکانی بگیرد که فضای عمومی اجتماعی در آن جایگاه و منزلت بالاتری برای فرهیختگان و متخصصان قائل است- و بالاخره نظریه ((سرمایه انسانی)) که معتقد است نیروی انسانی متخصص برای دستاوردهای بهتر، از جایی به جای دیگر می رود تا بیشترین بازدهی را داشته باشد، استفاده کردیم.

شکل ۲: مدل نظری تحقیق

فرضیه‌های پژوهش

فرضیه پژوهش که در پرتو چارچوب و مدل نظری تحقیق فرموله شده‌اند، عبارت است از:
عوامل اقتصادی در مبدا و مقصد در گرایش (تمایل) نخبگان به مهاجرت خارج از کشور تأثیر دارد.

روش شناسی پژوهش

به لحاظ روش شناختی این مطالعه ترکیبی از روش کیفی و کمی است. جامعه آماری تحقیق را اعضای بنیاد ملی نخبگان در سال ۱۳۹۷ تشکیل می‌دهند شامل سه دسته ۱- دانشجویان، ۲- فارغ التحصیلان برگزیدگان رویدادهای نخبگانی که تعداد آنها بنا به اعلام «بنیاد ملی نخبگان تقریباً ۳۰۰۰ نفر (۲۰۰۰ نفر مرد و ۱۰۰۰ نفر زن) است.

در بخش کیفی تحقیق با رویکرد تفسیرگرایی اجتماعی سعی شده است از طریق فنون مصاحبه نیمه ساختار یافته داده‌ها گردآوری و سپس با استفاده از استراتژی نظریه زمینه‌ای تحلیل شوند. روش انتخاب شرکت کنندگان نمونه گیری هدفمند است. در این بخش ۲۲ مصاحبه نیمه ساختار یافته با جامعه هدف انجام شد. سوالات اصلی و محوری برای مصاحبه شامل موارد زیر بود: به نظر شما چرا نخبگان مهاجرت میکنند؟ چه عوامل اقتصادی اجتماعی و علمی پژوهشی در مبداء و مقصد سبب مهاجرت نخبگان می‌شود؟ نتایج به دست آمده از مصاحبه‌های عمیق با روش استقرایی کد گذاری باز شد تحلیل محتوایی متعارف و کدهای باز براساس معانی مشترک ظاهری و مقایسه مداوم در قالب زیر طبقه و طبقه‌های فرعی و اصلی دسته بندی گردیدند. سپس بر اساس نتایج به دست آمده از این مرحله پرسشنامه بخش کمی تنظیم گردید. در بخش کمی روش مورد استفاده پیمایش بود. برای جمع آوری اطلاعات لازم، از تکنیک پرسشنامه استفاده شد.

در این بخش از تحقیق با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه ۱۸۳ نفر محاسبه شد. از آن جا که قصد بر آن بود که با اعتبار بالایی این تحقیق صورت گیرد حجم نمونه مورد مطالعه ۲۰۰ نفر در نظر گرفته شد. برای گزینش نمونه‌های تحقیق از روش

نمونه گیری خوشه ای استفاده شده است. روایی سوالات پرسشنامه از نوع روایی سازه میباشد و پایایی آن از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ مورد ارزیابی قرار گرفت.

آلفای کرونباخ برای متغیرهای تمایل به مهاجرت عوامل اقتصادی در مبدا و مقصد به ترتیب برابر 0/79 و 0/76 و 0/78 به دست آمد که چون همه آنها بیش از ۷۰/۰ میباشند لذا گویه های مربوط به هر یک از شاخصها از پایایی لازم برخوردار هستند. پس از گردآوری داده های مورد نیاز تحلیل داده ها و آزمون فرضیه ها با استفاده از نرم افزار Spss انجام شد.

تعریف متغیرهای پژوهش

تمایل به مهاجرت

تمایل نوعی گرایش یا آمادگی زمینه ای و سازمان یافته برای اندیشیدن، احساس ادراک و رفتار کردن نسبت به یک موضوع شناختی است و میتوان گفت آن ساختار پایداری از باورهاست که افراد را برای رفتار انتخابی مانند مهاجرت آماده می سازد به منظور سنجش این متغیر از ۹ گویه که بر اساس طیف لیکرت طراحی شده استفاده گردید.

عوامل اقتصادی در مبدا

شاخصهایی که برای بررسی این متغیر به کار رفته اند عبارت اند از عدم تعادل هزینه و درآمد در ایران و وجود فسادهای مالی در کشور که با ۱۵ گویه مورد سنجش قرار گرفته اند.

عوامل اقتصادی در مقصد

شاخصهای مورد سنجش عبارت اند از امکانات، زندگی احساس امنیت اقتصادی و فرصت های رشد و پیشرفت بالا بودن درآمد نخبگان در کشور های پیشرفته و وجود امکانات رفاهی بیشتر در این کشور ها که با ۱۲ گویه مورد سنجش قرار گرفته اند.

یافته های پژوهش

یافته های بخش کیفی

با استفاده از نظریه زمینه ای (GT) و انجام مصاحبه های عمیق با ۲۲ نفر از اعضای جامعه هدف اطلاعات لازم جمع آوری و طی مراحل کدگذاری، باز محوری و گزینشی مورد کدگذاری و دسته بندی قرار گرفتند. در بخش کدگذاری باز ۱۰۷ مفهوم استخراج شد. در مرحله کدگذاری محوری با مقایسه مفاهیم مختلف زمینه های مشترک بیشتری میان آنها کشف شد که امکان طبقه بندی مفاهیم مشابه در قالب طبقه بندی های یکسان را فراهم کرد با استفاده از تکنیک مقایسه، پایدار زمینه ظهور ابعاد مشترک مفاهیم که همان کدگذاری محوری است امکان پذیر گردید. حاصل این مرحله از فرایند پژوهش شکل گیری مولفه ها است. در آخرین مرحله کدگذاری وجوه مشترک مولفه های به دست آمده از مراحل قبلی شناسایی شدند و با توجه به اشتراکات آنها در دسته بندی کلی تری ساماندهی شدند که نتیجه آن را میتوان در جدول زیر مشاهده کرد با مراجعه به این جدول مشاهده میشود که عوامل اقتصادی شامل مشکلات کاری مالی و رفاهی سرمایه گذاری و بودجه های پژوهشی هستند. چنانکه ملاحظه میشود نخبگان مورد مطالعه در بخش کیفی یعنی مصاحبه های عمیق با پاسخهای تشریحی خود بیشتر به عوامل و مشکلات موجود در کشور (یعنی عوامل دافعه) در ابعاد مختلف برای گرایش و انگیزه نخبگان به مهاجرت خارج از کشور اشاره کرده اند.

جدول ۱: مقوله ها و مولفه ها مربوط به تمایل نخبگان به مهاجرت خارج از کشور بر اساس نتایج مطالعه کیفی

مقوله ها	مولفه ها
عوامل اقتصادی	مشکلات کاری نخبگان در ایران
	مشکلات مالی و رفاهی نخبگان در ایران
	مشکلات وضعیت سرمایه گذاری در ایران
	مشکلات مربوط به بودجه پژوهشی در ایران

یافته های بخش کمی

در بخش کمی تحقیق، عوامل موثر بر گرایش نخبگان به مهاجرت در بعد اقتصادی در مبدأ و مقصد مورد ارزیابی قرار گرفته اند.

در ابتدا سیمایی از وضعیت جمعیت شناختی پاسخگویان در جدول زیر ارائه می گردد:

جدول ۲: ویژگی های جمعیتی پاسخگویان

متغیر	گزینه	درصد
جنس	زن	۴۶
	مرد	۵۴
سن	کمتر از ۲۰ سال	۸
	۲۰-۲۴	۵۱/۵
	۲۵-۳۰	۱۸/۵
	بالای ۳۰ سال	۲۲
وضع تأهل	مجرد	۸۲/۵
	متاهل	۱۷
	بدون همسر (طلاق یا فوت)	۰/۵

رشته تحصیلی	علوم پزشکی	۲۸/۵
	فنی مهندسی	۲۳
	علوم پایه	۲۷
	علوم انسانی	۱۶
	هنر	۵/۵
مقطع تحصیلی	کارشناسی	۱۹/۵
	کارشناسی ارشد	۳۳/۵
	دکتری	۲۷
	دکتری تخصصی و بالاتر	۲۰
وضعیت فعالیت	شاغل	۱۴
	دانشجو	۷۱
	دانشجو و شاغل	۱۰
	بیکار	۴
	بیکار قبلاً شاغل	۱

نتایج به دست آمده از وضعیت جمعیت شناختی پاسخ گویان نشان داد که ۴۶ درصد آن ها زن و ۵۴ درصد مرد بودند که در این میان ۸ درصد کمتر از ۲۰ سال ۵۱/۵ درصد ۲۰ تا ۲۵ سال ۱۸/۵ درصد ۲۵ تا ۳۰ سال و ۲۲ درصد از آنها بالاتر از ۳۰ سال سن داشتند. همچنین ۵/۸۲ درصد آنان مجرد ۱۷ درصد متاهل و ۰/۵ درصد آنها بدون همسر در اثر طلاق یا فوت بوده‌اند و ۵/۲۸ درصد نخبگان در رشته علوم پزشکی، ۲۳ درصد فنی مهندسی ۲۷ درصد علوم پایه ۱۶ درصد علوم انسانی و ۵/۵ درصد در رشته هنر تحصیل کرده اند. همچنین از نظر مقطع تحصیلی ۱۹/۵ درصد کارشناسی ۳۳/۵ درصد کارشناسی ارشد ۲۷ درصد دکتری و ۲۰ درصد دکتری تخصصی و بالاتر بودند از نظر وضعیت فعالیت ۱۴ درصد شاغل، ۷۱ درصد دانشجو، ۱۰ درصد دانشجو و شاغل ۴ درصد بیکار و ۱ درصد بیکار قبلاً شاغل بودند. در ادامه نتایج مربوط به متغیر تابع یعنی گرایش به مهاجرت و متغیرهای مستقل ارائه می گردند برای سنجش هر یک از متغیرها (متغیر تابع و متغیرهای مستقل) تعدادی عبارت (گویه) در سطح سنجش ترتیبی و در قالب طیف ۵ قسمتی از خیلی زیاد تا خیلی کم مورد سنجش قرار گرفتند برای سنجش تمام این ابعاد ۷۳ گویه طراحی شده است.

پس از جمع آوری اطلاعات برای ساختن شاخص تمایل به مهاجرت و شاخص مربوط به مبدا و مقصد نتایج مربوط به گویه های هر یک از عوامل با یکدیگر ترکیب شد و سپس دامنه به دست آمده به پنج دسته خیلی زیاد، زیاد متوسط کم و خیلی کم تقسیم گردید از تلفیق نتایج مربوط به گویهها شاخص عوامل فوق ساخته شد که نتایج آن در جدول زیر ارائه شده است:

جدول ۳: توزیع درصد نظر پاسخگویان در مورد میزان تمایل به مهاجرت و عوامل مربوط به مبدا و مقصد

متغیرها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین
گرایش به مهاجرت نخبگان از کشور	۱۵	۲۲	۴۱	۱۵	۷	۳/۲۳
عوامل اقتصادی در مبدا	۱۴/۵	۹	۵۱/۵	۱۷	۸	۳/۰۵
عوامل اقتصادی در مقصد	۳	۸/۵	۲۳/۵	۱۰/۵	۵۴/۵	۱/۹۵

چنان که ملاحظه می شود میانگین میزان تمایل نخبگان پاسخگو به مهاجرت خارج از کشور برابر ۲۳/۳ بوده یعنی در حد بالاتر از حد متوسط است حدود ۴۰ درصد از پاسخگویان در حد زیاد، ۴۱ درصد در حد متوسط و ۲۲ درصد در حد کم تمایل به مهاجرت خارج از کشور داشتند میانگین نمره شاخص عوامل اقتصادی در مبدا و مقصد به ترتیب برابر است با ۳/۰۵ و ۱/۹۵. با توجه به این ارقام میتوان گفت که عوامل -علمی پژوهشی و عوامل مداخله گر در مقصد دارای بیشترین نمره میانگین هستند و در عوض عوامل اقتصادی در مقصد و عوامل -علمی پژوهشی در مبدا دارای کمترین نمره میانگین میباشند.

نتایج کلی آزمون فرضیات پژوهش

در این مطالعه چون متغیر تابع در سطح متغیر کمی و متغیرهای مستقل در سطح متغیرهای رتبه ای هستند برای آزمون فرضیات تحقیق از آزمون آنالیز واریانس آزمون (F) استفاده شده که نتایج آن به شرح جدول زیر است.

ملاک رد یا قبول فرضیه ها در این آزمون سطح معناداری (sig) در جدول خروجی است. اگر $sig < 0/05$ باشد فرض صفر را رد و فرض یک تأیید میگردد در صورت رد شدن فرض صفر نتیجه می گیریم که تفاوت بین میانگینهای گروه در سطح ۵ درصد (با ۹۵ درصد اطمینان) معنادار است.

جدول ۴: نتایج آزمون فرضیه های تحقیق

فرضیات	F	Sig
عوامل اقتصادی در مبدا در گرایش نخبگان به مهاجرت خارج از کشور تأثیر دارد	۱/۱۳	۰/۳۴
عوامل اقتصادی در مقصد در گرایش نخبگان به مهاجرت خارج از کشور تأثیر دارد	۱/۳۱	۰/۲۷

بحث و نتیجه گیری

نخبگان سرمایه ها و عامل حیاتی در فرایند توسعه جامعه محسوب میشوند مهاجرت آنها از کشور های کمتر توسعه یافته به کشور های توسعه یافته برای کشورهای مبدا بسیار زبان آفرین است. از این جهت بررسی عوامل اجتماعی اقتصادی موثر بر میزان گرایش نخبگان به مهاجرت خارج از کشور از مسائل اصلی جامعه امروز ایران است. در این تحقیق پاسخ نخبگانی مورد تحلیل قرار گرفته که دارای عنوان نخبگی و تحت حمایت بنیاد ملی نخبگان در سال ۱۳۹۷ هستند.

روش تحقیق ترکیبی (کیفی و کمی) است. در بخش کیفی تحقیق ۲۲ مصاحبه نیمه ساختار یافته از جامعه، هدف حول محورهای چارچوب نظری تحقیق انجام شد. حجم نمونه به اشباع نظری سؤالهای مورد بررسی بستگی داشت و روش انتخاب شرکت کنندگان چه در مصاحبه های گروه کانونی و چه مصاحبه های فردی روش نمونه گیری هدفمند بود. در بخش داده های کیفی، با

استفاده از نظریه زمینه ای (GT) و با اجرای مراحل کد گذاری باز محوری و گزینشی نتایج به دست آمده مقوله بندی شدند. عمده ترین عوامل و مشکلات برشمرده توسط پاسخگویان در مورد تمایل نخبگان به مهاجرت خارج از کشور عبارت اند از مشکلات اقتصادی در زمینه کاری مالی و رفاهی سرمایه گذاری و بودجه های پژوهشی مشکلات اجتماعی و فرهنگی در برخورد با نخبگان و فرهنگ عمومی مشکلات -علمی- پژوهشی در دستیابی به بازار کار مطلوب و مراکز علمی پژوهشی در دانشگاهها مشکلات مدیریتی در ساختار ادارات انتصاب مدیران و مشکلات برنامه ریزی مشکلات قانونی در وضع و اجرای قوانین مشکلات زیر ساختی در پژوهش و تحقیقات و زیر ساختهای ارتباطی اطلاعاتی و فناوری در بخش کمی تحقیق نتایج نشان داد که حدود ۴۰ درصد از پاسخگویان در حد زیاد، ۴۱ درصد در حد متوسط و ۲۲ درصد در حد کم تمایل به مهاجرت خارج از کشور داشتند. مقایسه این یافته ها با نتیجه تحقیق ارشاد و حمایت خواه (۱۳۸۶) که ۵/۹۲ درصد پاسخگویان تمایل به مهاجرت داشتند، تا حدودی مشابه است و علت تفاوت ارقام ناشی از درجه بندی نکردن میزان تمایل در تحقیق ارشاد و حمایت خواه می باشد.

ارائه رهنمون ها

بررسی عوامل اقتصادی (و دیگر عوامل که در مراجع این پژوهش مطالعه و بررسی شده اند) از وجود بحرانی بزرگ و ریشه دار ناشی از سو مدیریت دیرینه سخن می گویند. باید کوشید تا مدیرانی حاذق و دلسوز را بر سر کار آورد و نیز به وقت بروز ظلم و فساد، با تکیه بر تمامیت ارضی و همبستگی ملی، به اعتصاب از خرید محصول شرکت فاسد و یا اعتراض مدنی از بروز فسادهای مالی و اقتصادی مجدد جلوگیری کرد.

در حوزه های دیگر چون اجتماعی نیز جملگی باید از همه حرفه ها و سلاقی و عقاید حمایت کرده و آنان را ارج نماییم باشد که با اتحاد و همبستگی و نیز انتخابات درست مبنی بر دموکراسی، از انگیزه های مهاجرت اقشار مختلف بکاهیم.

سخنی با پژوهشگران

با توجه به آنچه که گفته شد، علل اقتصادی شاید مهمترین علل های پدیده ناخوشایند مهاجرت و به عبارتی فرار فراد شایسته و قابل توجه را در بردارد؛ لکن گوش مسئولین و دولت مردان صاحب نام کشور تا بحال بدهکار نبوده و یا توان درک یا اصلاح چنین پدیده های مخرب را نداشته اند.

امید است که با اهتمام صاحب نظران و اندیشمندان دلسوزی چون شما در این حوزه، راه برای اصلاح امور و نجات کشور از چنین بحران هایی فراهم آید.

پرسشنامه

بنظر شما امروزه مهاجرت توسط کدام اقشار جامعه صورت می گیرد؟

آیا شما یا اقوامتان تا کنون قصد یا اقدام به مهاجرت کرده اید؟ (با ذکر دلیل)

بنظر شما چه عوامل دیگری مسبب مهاجرت برخی و دست کشیدن از زیستن و کارکردن در سرزمین خویش هستند؟

آیا پیشنهادی برای جلوگیری از افزایش نرخ مهاجرت در نظر دارید؟

جدول ها و نمودارها

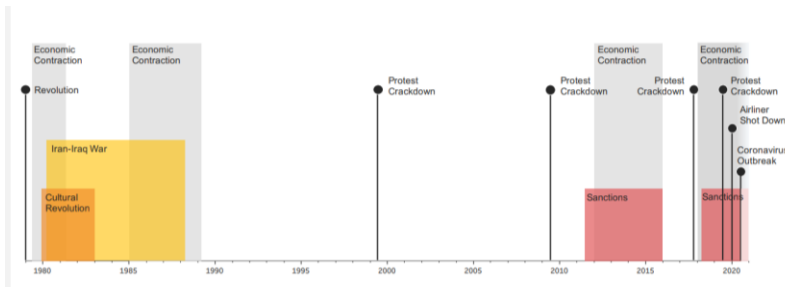

Figure 9. Major precipitating drivers of migration from Iran since 1979.

their international mobility. However, the impacts of sanctions on migration should be evaluated by taking into account not just what has materialized under these sanctions but also what could have happened under alternative scenarios.

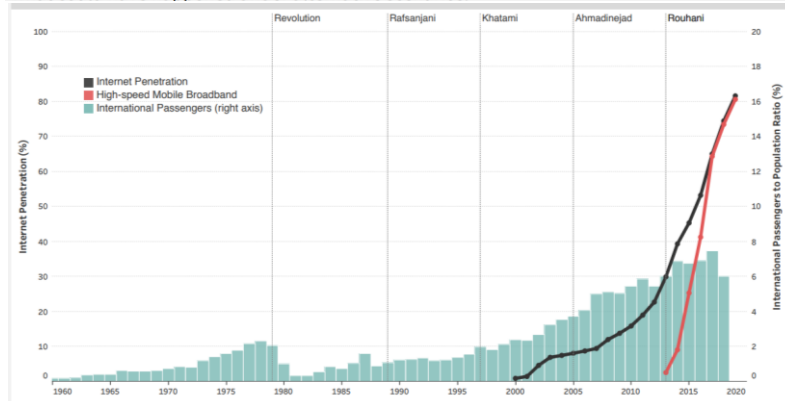

Figure 10. Iran's internet penetration and high-speed mobile broadband (left axis) and ratio of international passengers on outbound flights to population (right axis) [27,28].

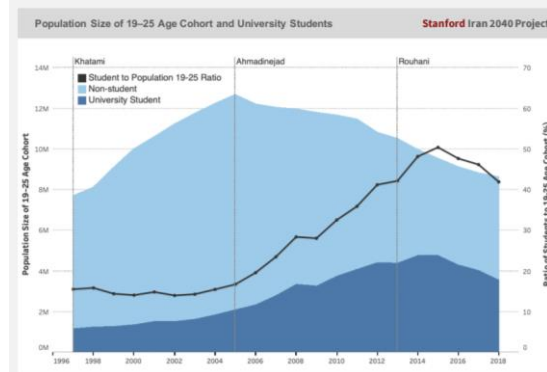

Figure A1. Changes in nineteen-to-twenty-five age cohort and number of university students (left axis) along with the ratio of university students to this cohort (right axis). Note that at any given time, part of the non-student population age nineteen to twenty-five may already have a university degree. The figure was originally published in reference [2].

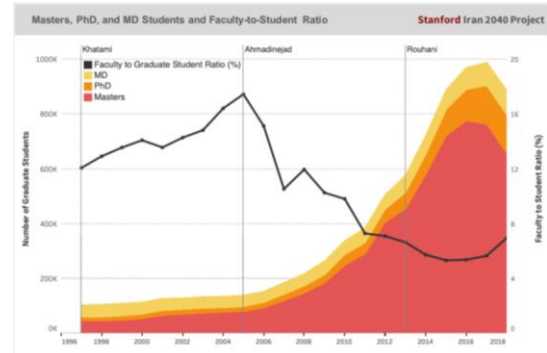

Figure A2. Number of graduate students (left axis) and ratio of faculty members (assistant, associate, and full professors) to graduate students. The figure was originally published in reference [2].

Table C1. Statistics on the number of Iranian migrants and students in the US [35,36].

Year	Permanent Residence		Persons Naturalized	International Students	
	Total	Refugees/Asylees		Total (Enrolled)	New Student Visas
1970	1822		118	676	
1971	2411		501	8617	
1972	3059		549	10338	
1973	2566		578	12029	
1974	2608		562	13780	
1975	2337	36	661	20060	
1976	2700	52	567	23700	
1977	4261	78	838	36200	
1978	5861	15	1132	44800	
1979	8476	13	1217	51310	
1980	10410	124	1591	60500	
1981	11105	366	1677	35800	
1982	10334	701	1636	26200	3880
1983	11189	1400	1868	22000	4109
1984	13807	3544	2265	16640	3748
1985	16071	5420	3431	14000	4173
1986	16005	6022	4569	12100	3087
1987	14426	5559	4277	10200	1242
1988	15246	6895	4970	9000	997
1989	21243	8167	4485	7440	1027
1990	14905	8649	5973	6100	618
1991	9927	8515	10705	5000	709
1992	6995	2093	6787	4100	634
1993	8908	3875	7033	3800	534
1994	6998	2186	10541	2896	600
1995	9201	1245	11781	2587	522
1996	11084	1212	19278	2100	405
1997	9641	1447	11434	1960	310
1998	7883	754	10739	1660	372
1999	7201	1030	10208	1885	456
2000	8019	955	19751	1844	662
2001	10425	1364	13834	2216	861
2002	12960	4806	11773	2216	395
2003	7230	2023	10782	2258	272
2004	24244	3966	21178	2321	350
2005	13887	6480	11031	2251	470
2006	13947	6316	11363	2420	647
2007	10460	2570	10057	2795	881
2008	13852	3465	11813	3060	1048
2009	18533	9804	12569	3533	1787
2010	14182	4735	9337	4731	1764
2011	14822	5386	9286	3826	2490
2012	12916	3430	9627	3651	3051
2013	12863	2481	10623	8744	3044
2014	11615	2921	9620	10194	3084
2015	13114	3756	10344	11338	3250
2016	13798	3111	9707	12289	2809
2017	13791	3056	8324	12783	2201
2018	10136	4441	8409	12142	1434
2019	5789		10232	1070	

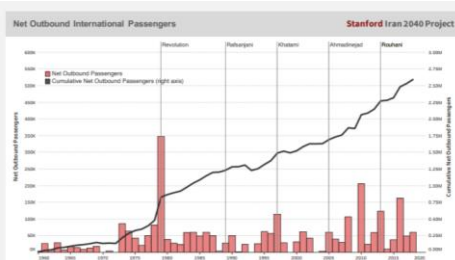

Figure B1. Net outbound international passengers calculated as the number of air passengers on flights leaving Iran minus the air passengers entering Iran (left axis) and its running total since 1960 (right axis) [27].

Table B1. Number of passengers entering and leaving the country by road (million) [46].

Year	Inflow	Outflow	Net Outflow	Year	Inflow	Outflow	Net Outflow
1996	0.21	0.23	0.019	2008	2.33	2.26	-0.07
1997	0.18	0.19	0.013	2009	2.87	2.84	-0.03
1998	0.18	0.20	0.020	2010	3.84	3.89	0.04
1999	0.26	0.29	0.036	2011	3.47	3.43	-0.04
2000	0.27	0.29	0.022	2012	2.65	2.68	0.02
2001	0.21	0.21	0.001	2013	3.18	3.30	0.12
2002	0.26	0.26	0.002	2014	2.98	3.32	0.34
2003	0.24	0.26	0.019	2015	3.63	3.27	-0.36
2004	0.32	0.37	0.056	2016	4.42	4.44	0.03
2005	0.39	0.43	0.042	2017	5.04	5.16	0.12
2006	1.52	1.62	0.11	2018	3.93	3.80	-0.12
2007	1.90	1.99	0.09	Total	44.29	44.75	0.47

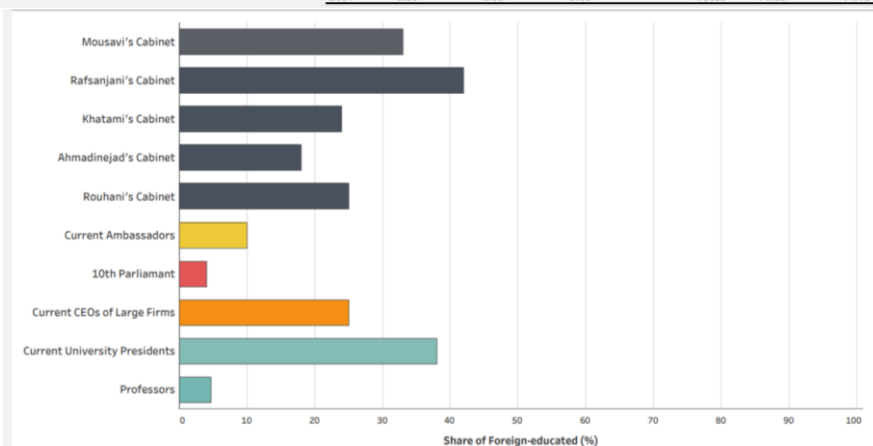

Figure D1. The share of foreign-educated high-level officials and business leaders (see **Data and Methodology** for the sources of data).

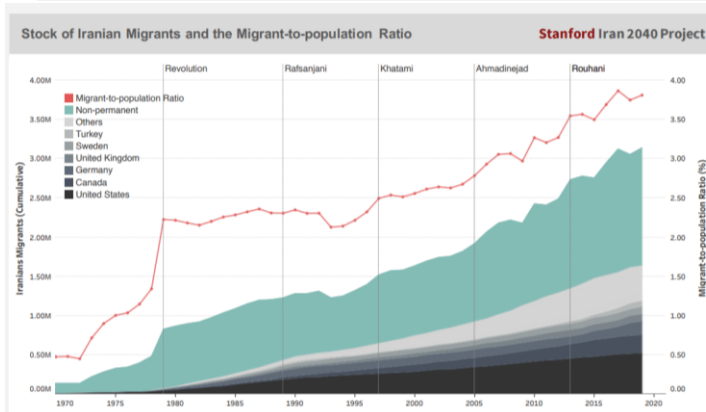

Figure ES1. Trends in the stock of Iranian migrants (left axis) and the ratio of migrants to population (right axis).

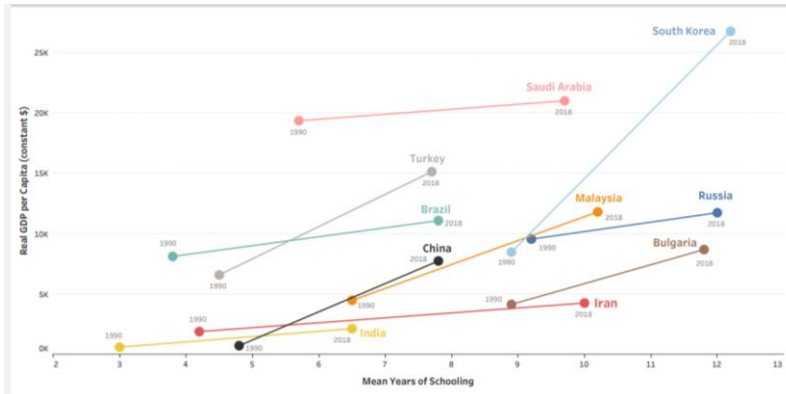

Figure 1. Changes in the mean years of schooling and real GDP per capita for selected countries between 1990 and 2018 [1].

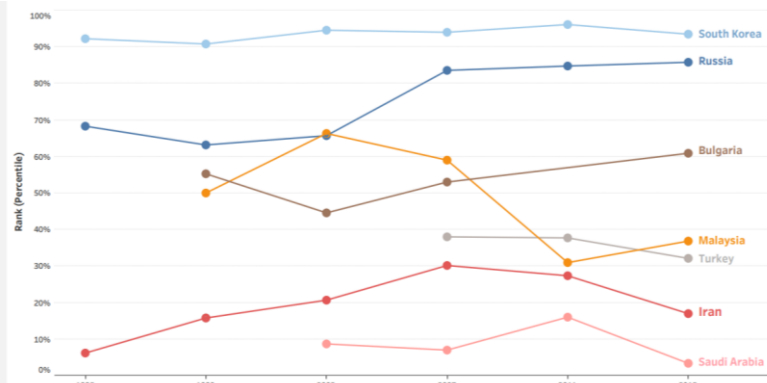

Figure 2. Ranks of Iran and select countries in quality of primary and secondary education based on average international test scores [11,12].

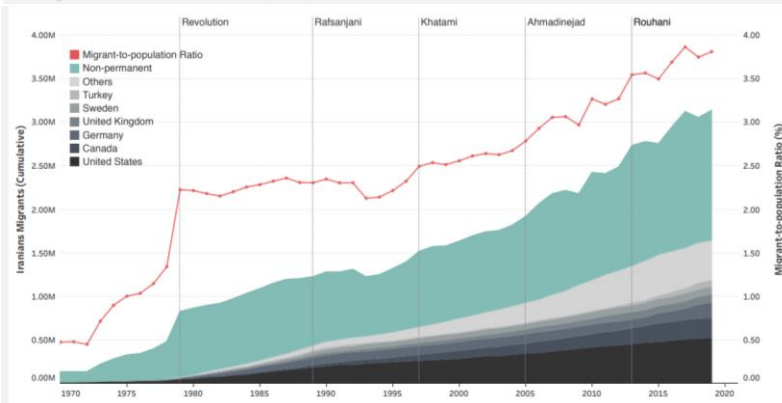

Figure 3. Trends in the stock of Iranian migrants (left axis) and the migrant-to-population ratio (right axis).

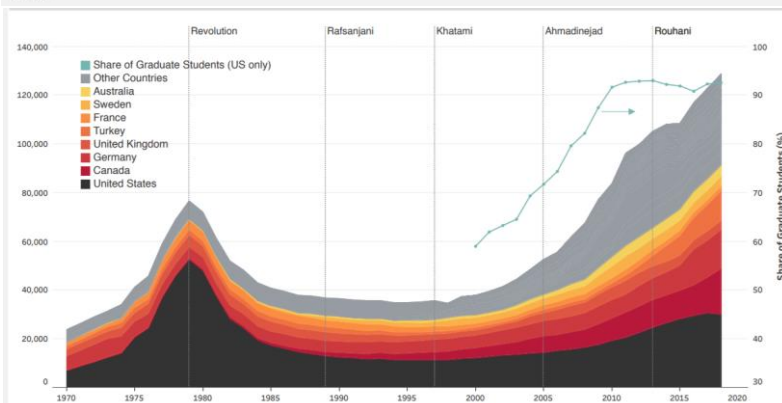

Figure 4. Number of Iranian-born students (excluding second generation Iranians) in foreign countries (left axis) and share of graduate students among Iranian international students in the US (right axis).

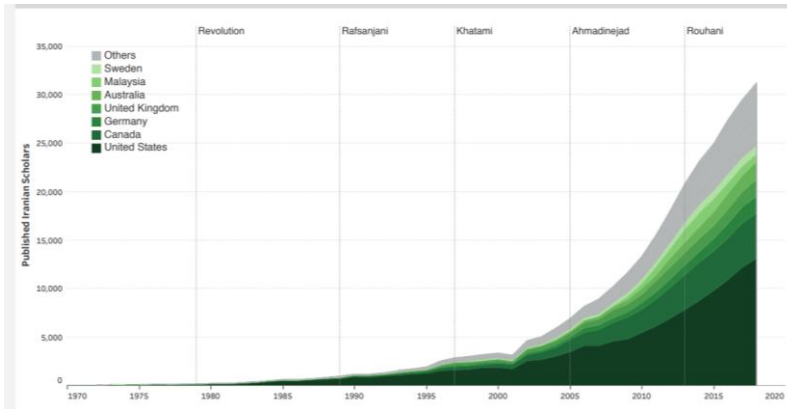

Figure 5. Number of Iranian diaspora scholars who published at least one article between 1970 and 2019. The total number of unique researchers is approximately 110,000. Based on data from Scopus [18].

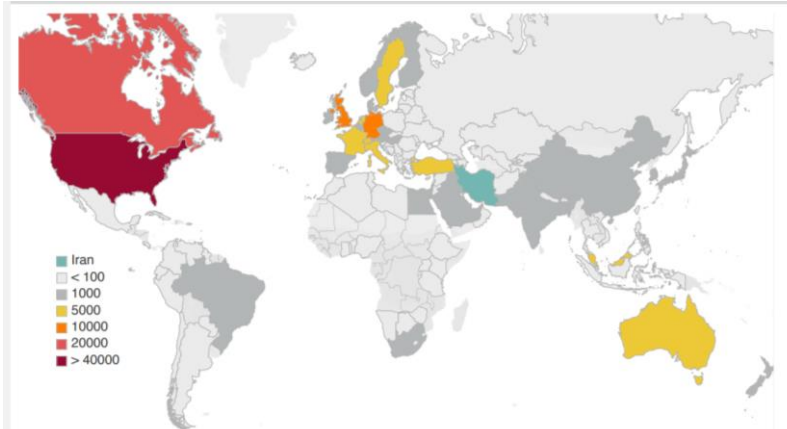

Figure 6. The estimated number of scholars of Iranian descent affiliated with universities and research institutions in foreign countries since 1980. Based on data from Scopus [18].

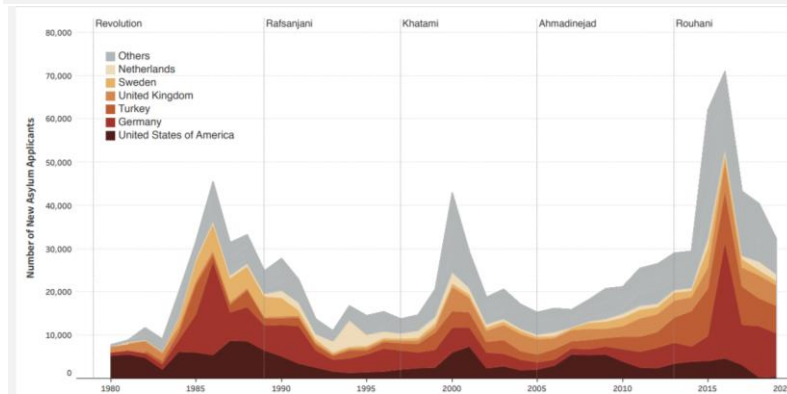

Figure 7. Number of new Iranian asylum applications filed between 1980 and 2019.

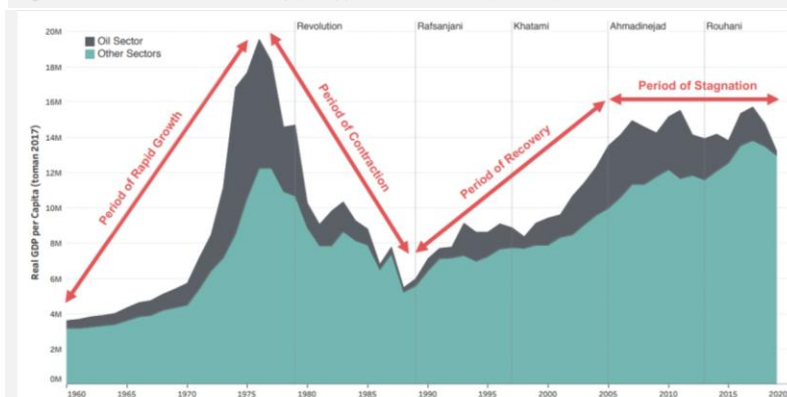

Figure 8. Iran's real GDP per capita (in constant 2017 toman) between 1960 and 2019 [27].

منابع

- ارشاد، فرهنگ. (۱۳۸۰). «مبانی نظری فرار مغزها بر حسب شکل های مختلف آن در شرایط کنونی». نامه انجمن جامعه شناسی ایران. شماره ۳: ۴۳-۶۰.
- ارشاد، فرهنگ و حمایت خواه، مجتبی. (۱۳۸۶). «بررسی عوامل مؤثر بر تمایل به برون کوچی نخبگان علمی ایران (نظر سنجی از دانشجویان دوره تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران)». فصلنامه توسعه انسانی. دوره اول، شماره ۳.
- استاکلر، پیترو. (۱۳۸۰). کار در غربت. فرهنگ ارشاد. تهران: مؤسسه کار و تامین اجتماعی
- جواد زاده، پدرام. (۱۳۹۴). «علل اجتماعی مهاجرت نخبگان ایرانی به دانشگاه های آمریکا». مجله مدیریت فرهنگی. سال نهم، شماره ۲۸، صص ۹۴-۱۱۰.
- حسینی، سید خلیل. (۱۳۹۸). «عوامل مؤثر بر گرایش نخبگان فرهنگی به مهاجرت به کشورهای توسعه یافته». پایان نامه دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
- دانش بنیان فناوری. (۱۳۹۸). پرونده مهاجرت گیت (حقایق و مغالطه ها پیرامون موضوع مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور). ستاد فرهنگ سازی اقتصاد دانش بنیان، معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری
- سراج زاده، حسین و جواهری، فاطمه. (۱۳۸۴). «جلای وطن: بررسی عوامل مؤثر بر گرایش دانشجویان به مهاجرت به خارج از کشور». مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی (تربیت معلم).
- سید میرزایی، سید محمد. (۱۳۸۳). «نگاهی به پدیده فرار مغزها». نامه پژوهش فرهنگی. سال هشتم، دوره جدید، شماره ۹۰، ۸۱-۹۷.
- صادقی نژاد، مهسا و مظلوم خراسانی، محمد. (۱۳۹۷). «نگرش نخبگان علمی به آینده شغلی در ایران و تأثیر آن بر تمایل به مهاجرت». فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق). دوره ۱۲، شماره ۳، ۷-۲۸.
- صالحی عمران، ابراهیم. (۱۳۸۵). «بررسی نگرش اعضای هیأت علمی نسبت به علل مهاجرت نخبگان به خارج از کشور (مورد مطالعه: دانشگاه مازندران)». نامه علوم اجتماعی. شماره ۲۸: ۸۰-۵۶.
- سلمانی، وحید و شریعت، محمدعلی. (۱۳۹۷). «بررسی تأثیر تسهیلات و حمایت های بنیاد ملی نخبگان بر تمایل دانشجویان و دانش آموختگان صاحب استعداد های برتر و نخبه به مهاجرت». پنجمین کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی در مدیریت و حسابداری، تهران، انجمن مدیریت ایران.
- فلاحتی، کیومرث و منوریان، عباس. (۱۳۹۲). «بررسی عوامل مهاجرت نخبگان (سرمایه های انسانی) و ارائه راهبردهای مناسب برای پیشگیری از این پدیده». نشریه دانش و توسعه. پاییز ۱۳۹۲، دوره ۱۵، شماره ۲۴: ۱۰۳-۱۳۲.
- کاظمی پور، شهلا. (۱۳۸۳). «زمینه ها و بسترهای علمی و اجتماعی فرار مغزها». مجموعه مقالات همایش مسائل، مشکلات و چشم اندازهای اشتغال دانش آموختگان آموزش عالی در ایران. تهران، جهاد دانشگاهی.
- کیانی، کوشا؛ شهریاری پور، رضا؛ فرشید، مرادی و صدر، حسین. (۱۳۹۷). «مدل سازی ساختاری عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت دانشجویان نخبه از کشور در دانشگاه سمنان». نامه آموزش عالی. دوره ۱۱، شماره ۴۴: ۱۵۱-۱۲۱.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۱). نظریات جامعه شناسی معاصر. منوچهر صبوری. تهران: نشر نی

- Akman, V. (2011). **“Factors in flouncing international student migration: A survey and evaluators of Turkey's case”**. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 13(3).
- Bang, J. T & M. (2011). **“Brain Drain Institutions of Governance : Educational Attainment of Immigrants to the US 1988-1998”**. *Economic Systems*, Vol. 35. NO. 3. PP. 335-354.
- Benedict, O. H. & W.I. Ukpere. (2012). **“Brain Drain and Development: Any Possible Gain from the Drain?”**. *African Journal of Business Management*, VOL. 6. No. &. PP. 2421- 2428
- Goldsmith. R. (1996). **“Studying Temperament Via Construction of the Toddler Behavior”**. *SRCD (Society for Research in Child Development)*, volume 67.
- Hercog, Metka & van de Laar, Mindel. (2017). **“Motivations and Constraints of Moving Abroad for Indian Students”**. *Migration & Integration*, DOI 10.1007/s12134-016-0499-4, pp. 749-770.
- Lee, Everett, S. (1996). **“A Theory of Migration”**. *Demography*, University of Pennsylvania. Vol.3, No.1. pp47-57.
- Murakami, Y. (2010). **“Japan's brain drain an analysis of Japanese researches living in the United States”**. *The Japanese Economy*, 37(2), 23-57.
- Panahi, R. (2012). **“Factors Affecting Brain Drain from Iran”**. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*. Vol. 2. No. 3. pp. 3003-3015.
- Ribeiro, J. S; C. Conceicao; J. Pereira; C. Leone; P. Mendonca; M. Temido ; C. P. Vieira & G. Dussault. (2013). **Health Professional Moving to ... and from Portugal**. *Health Policy*, In Press.
- United Nations. (2013). **“International Migration Report”**. Department of Economy and Social Affairs, Population Division.